

בכסה ליום חגנו

קובץ דברי תורה על ימים נוראים
מאת ישיבת נר ישראל

מאת מורינו ורבינו הרה"ג יעקב יצחק הלוי רודרמן זצ"ל

2.....עניני ראש השנה

4.....עניני תשובה ומחילה

5.....שמחת יוה"כ

מאת הרב נחום מאיר לנסקי

6.....שיעור בענין ימים נוראים

מאת אברכי כולל עבודת לוי

9.....בענין ג' ספרים נפתחים בראש השנה

12.....ד' אורי – בראש השנה

15.....יום הכפורים

תורה מאת מורינו ורבינו הג"ר יעקב יצחק הלוי רודרמן זצ"ל

ליקוטים משיחות עבודת לוי

עניני ראש השנה

ראש השנה הוא יום של פחד והתפעלות

בחזרת הש"ץ של תפילת מוסף בראש השנה ויום הכפורים אנו אומרים, "ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון ויאמרו הנה יום הדין!" הרי שראש השנה הוא יום של פחד ואימה. וכן מבואר מתוך הפסוקים בספר נחמיה (ח', ט'), ששם מבואר שהיו קוראים מתוך ספר התורה בראש השנה, וכתוב, "ויאמר נחמיה וגו' ועזרא הכהן הסופר וגו' לכל העם היום קדוש הוא לה' אלוהיכם אל תתאבלו ואל תבכו, כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה". ונראה פשוט, שכיון שהיה בראש השנה והיו שרויים בפחד מאימת הדין לכן התחילו לבכות כשמעו את קריאת התורה.

ויעוין במנהגי מהרי"ל (בהל' תשעה באב ומובא ברמ"א באו"ח סי' תכ"ו סעיף ב') שכתב, "בחודש תשרי לא היה מקדש אותה עד מוצאי יום כיפורים דמקודם לכן מאויימים מיום הדין וליכא שמחה". ומוכח שהפחד הוא גדול כל כך עד שאין ראוי [לדעת המהרי"ל] לקדש את הלבנה. וכן מצינו שימים אלו נקראו "יום דינא רבא", שהרי כתוב בספר איוב (ב', א'), "ויהי היום ויבוא בני האלוהים להתיצב על ה'", וכתב התרגום "והוה יום דינא רבא יום שבוק סרחניא ואתו כתי מלאכיא למיקם בדינא קדם ה'". הרי שימים אלו שהם ימי סליחה וכפרה [יום שבוק סרחניא] נקראו גם כן "יום דינא רבא".

אבל בודאי ימים אלו הם ימי תשובה, והביאור בזה הוא שההתפעלות שלנו מהפחד של אימת דין מעוררת אותנו לשוב בתשובה שלימה, וממילא עבודת התשובה ואימת הדין משלימים זה את זה. (מאמר פא, א)

שיטת התוס' שהדין בראש השנה הוא על עולם הבא

איתא במס' ראש השנה (ט"ז ב'), "אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן, שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין ואחד של צדיקים גמורין ואחד של בינוניים, צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים, זכו נכתבין לחיים, לא זכו נכתבין למיתה".

וכתבו התוס' (בד"ה ונחתמין לאלתר לחיים), "מדקא חשיב בינוניים משמע דצדיקים קרי למי שזכותיו מרובים, ורשעים גמורים למי שעונותיו מרובים, ופעמים הצדיקים נחתמין למיתה ורשעים גמורים לחיים דכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, דאמרינן בסוף פ"ק דקדושין (דף ל"ט ב') מי שזכותיו מרובין מעונותיו דומה כמי ששרף את כל התורה כולה ולא שייר ממנה אות אחת, ואי עונותיו מרובין מזכותיו דומה כמי שקיים כל התורה כולה ולא חיסר אות אחת, וכל זה דקרי הכא גבי רשעים מיתה וגבי צדיקים חיים כלומר לחיי העולם הבא".

ומבואר מדברייהם שהוקשה להתוס' איך שייך לומר שצדיקים נחתמין לחיים, והלא לפעמים נגזר על הצדיק מיתה או ייסורין כדי שיתכפר על עוונותיו, ופעמים שנגזר על הרשע חיים טובים כדי שיאכל שכרו בעולם הזה ולא יזכה לעולם הבא. ועל זה תירצו שאין כוונת הגמ' לחיים או מיתה בעולם הזה, אלא לחיים או מיתה בעולם הבא.

וקשה טובא, שבודאי הדין של ראש השנה הוא בשביל עניני עולם הזה, שמה שייך לדון את האדם בכל שנה על מה שיהיה לאחר מיתתו בעולם הבא. וכן העיר בזה בחי' הריטב"א (שם) שכתב, "ואין דנין בו כלל מן הראוי לנפש בעולם הנשמות, שאין גוזרין אלא דין שראוי ליגמר לאלתר וכו'".

כוונת התוס' שעל ידי הדין של עולם הבא דנים עניני עולם הזה

ונראה לבאר את דברי התוס', שבודאי הדין של ראש השנה הוא בעניני עולם הזה, אלא שמתחילה צריך לבאר אם האדם הוא צדיק או רשע, שהרי הדין לגבי צדיק שונה מהדין של רשע, שהצדיק זוכה לסייעתא דשמיא כדי שיזכה לחיי עולם הבא, ואילו ברשע הוא להיפך, שמשתדלים מן השמים שיאכל כל שכרו בעולם הזה כדי שלא יזכה לעולם הבא. ולכן מתחילה דנים על כל אדם בראש השנה מה הוא דינו לגבי עולם הבא, ואז דנים מה יהיה דינו באותה שנה בעולם הזה.

ולכן אם נפסק על האדם שהוא צדיק לגבי עולם הבא, אז הדין הוא לעזור לו בעבודת ה', ולפעמים יזכה לחיים טובים כדי שיוכל לעבוד את הקב"ה, ולפעמים יקבל ייסורין כדי שיתכפר לו על עוונותיו, ואם נפסק על האדם שהוא רשע, אז הדין הוא שיפסיד חלקו לעולם הבא, ולכן לפעמים יפסק עליו חיים טובים בעולם הזה כדי שיפסיד את חלקו בעולם הבא.

"למענך אלקים חיים"

ונראה לומר שעפ"י יתבאר מה שאנו מתפללים בעשרת ימי תשובה, "זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלקים חיים", שיש להקשות על תפילה זו, שאחרי שמבקשים שנזכה לחיים טובים מה כוונתנו כשאנו מוסיפים ואומרים "למענך אלקים חיים".

אבל לפי מה שנתבאר יש לומר שאנו מתפללים שהחיים טובים יהיה באופן שהוא סיוע לעבודת ה', והיינו שנזכה להיות נחשבים צדיקים שזוכים לחיים טובים כדי לעזור להם בעבודתם ולא כדי שיפסידו שכרם, ולכן אנו אומרים "למענך אלקים חיים", שהחיים טובים יהיו למען ה'. (מאמר עד)

תקיעה בשופר של איל מזכיר לנו את ההכנה של יצחק אבינו בשעת העקידה

איתא במס' ראש השנה (ט"ז א'), "אמר רבי אבהו, למה תוקעין בשופר של איל, אמר הקדוש ברוך הוא תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני". ודברי הגמ' סתומים הם, למה תיחשב תקיעת שופר כאילו עקדנו את עצמנו על המזבח לפני הקב"ה? ועוד יש להקשות, למה הדגישה הגמ' את המעשה של עקידה [שהוא קשירת ידיו ורגליו], והלא עיקר הזכות היתה במה שאברהם ויצחק אבינו היו שמחים לקיים מצות הקב"ה במסירות נפש?

ונראה לבאר את דברי הגמ' בהקדם דברי המדרש בבראשית רבה (וירא פרק נ"ו סי' ח'), "אמר רבי יצחק, בשעה שביקש אברהם לעקוד יצחק בנו, אמר לו, אבא בחר אני וחוששני שמה יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך, ושמה תיפסל השחיטה ולא תעלה לך לקרבן, אלא כפתני יפה יפה, מיד ויעקוד את יצחק, כלום יכול אדם לכפות בן שלושים ושש שנה, אלא לדעתו".

ומבואר מדברי המדרש שלא זו בלבד שיצחק אבינו הניח לאביו לשוחטו, אלא שגם עשה הכנות כדי שהשחיטה תיעשה בשלימות ולא יפסל על ידי שיזיז קצת אחד מאבריו. וכן בודאי אברהם אבינו הכין עצמו לקיים את המצוה לשחוט את בנו בשלימות ובמסירות נפש מליאה. ונמצא שאע"פ שהשחיטה עצמה לא קרה, מכל מקום ההכנה למסירות נפשו של יצחק היתה בשלימותה בין מצד אברהם אבינו ובין מצד יצחק אבינו. ולפי זה יש לומר שזכות עקידת יצחק אינה רק שהיו מזומנים למסור נפשם בשביל הקב"ה, אלא הזכות היתה במה שהכינו את עצמם כדי שמסירות הנפש תהיה בשלימות.

צריך הכנה כדי שבשעת התקיעות יהיה במצב של מסירות נפש

ולפ"י יש לומר שכוונת הגמ' בראש השנה היא שאם האדם מכין את עצמו כדי שבשעת התקיעות יהיה מוכן ומזומן למסור את נפשו להקב"ה אז נחשב כאילו עקד את עצמו על המזבח, ומטעם זה הדגישה הגמ' את מעשה העקידה כיון שמה שעקד אברהם אבינו את יצחק הוא משום שיצחק אבינו רצה להכין את עצמו למסור את נפשו בשלימות. והנה מדריגה זו אינה באה בקלות, וממילא מזה יש להתעורר שצריך לעסוק הרבה בהכנה לפני ראש השנה, שרק אז אפשר לבוא במדה מסויימת להרגש זה של מסירות נפש בשעת התקיעות.

ונראה לומר עוד שמטעם זה נוהגים לתקוע את השופר כל יום בחודש אלול, כיון שחודש זה מיועד להיות זמן של הכנה לפני יום הדין, וכיון שתקיעת שופר צריכה להזכיר לנו את הכנת יצחק אבינו למסור את נפשו, לכן התקיעות של חודש אלול מעוררים אותנו לנצל חודש זה להכין בשביל יום הדין.

ויש להוסיף בזה, שהגמ' בראש השנה (ל"ג ב') ביארה שהקול של תרועה צריכה להיות דומה לקול של בכייה כיון שהתרגום של "יום תרועה יהיה לכם" הוא "יום יבבא יהא לכוון", ונמצא שהתורה מגלה לנו שההרגש בלב בראש השנה צריך להיות חזק כל כך עד שהוא מביא את האדם לידי בכייה. והנה הרגש זה בא רק אם מכינים הרבה לפני ראש השנה, ונמצא שזהו טעם נוסף למה הוא נחוץ כל כך שהאדם יכין את עצמו לפני ראש השנה. (מאמר פב, ב-ג)

מאה קולות בר"ה מקבילות למאה בכיות של אם סיסרא

כתב הערוך (בערך ערב, ומובא בתוס' ר"ה ל"ג ב' ד"ה שיעור), "והני דמחמרי ועבדי ל' כדיתבי ול' בלחש ול' על הסדר כנגד מאה פועיות דפעתא אימיה דסיסרא, ואלו י' אינון כשגומרים כל התפלה קל תקועיאי דיחידאה מתבעי למהוי י', תשר"ת תש"ת תר"ת, ואלו הן ק"י".

ומבואר מהערוך שמה שנוהגים לתקוע מאה קולות בראש השנה הוא כנגד המאה קולות של בכייה של אמו של סיסרא שבכתה כשבנה לא חזר ממלחמתו נגד בני ישראל [וכמו שכתוב "ותיבב אם סיסרא" (שופטים ה', כ"ח)]. וקשה טובא, מה השייכות בין הבכיות של אם סיסרא ותקיעת שופר בראש השנה?

ונראה לומר בזה, שבני ישראל צריכים כפרה מאחר שגרמו צער לאמו של סיסרא כיון שבנה נהרג מחמתם, ולכן המאה קולות בראש השנה [שהם בקול של בכי כמבואר בראש השנה (ל"ג ב')] מתקנים מה שפגמו בעולמות העליונים ע"י שגרמו לאם סיסרא לבכות כשבנה לא חזר ממלחמה.

ומכאן יש ללמוד עד היכן הדברים מגיעים, שאע"פ שאם סיסרא היתה נכרית, וכלל ישראל לחמו נגד סיסרא כדי להגן על עצמם, מכל מקום יש טענה על כלל ישראל במה שגרמו לה צער, וממילא צריכים לתקן דבר זה ע"י קול השופר בראש השנה. (מאמר כט, ב)

עניני תשובה ומחילה

החסד של מחילת עוונות

צריך לדעת שמחילת עוונות היא חסד גדול מאת הקב"ה. יסוד זה מבואר מתוך הפיוט של "דיינו" בהגדה של פסח, שמתחילה אנו אומרים "אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים, דיינו", ואח"כ בעל ההגדה מונה את החסדים שעשה עמנו הקב"ה כמו קריעת ים סוף, אכילת המן, שבת קודש, ומתן תורה. ובסוף הפיוט אומרים "ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עוונותינו". הרי מבואר שכפרת עוונות הוא החסד הכי גדול, אפילו יותר מיציאת מצרים ומתן תורה.

וכן מבואר מתוך דברי התפילה בתפילת נעילה, שאנו מתפללים, "אתה נותן יד לפושעים וימינך פשוטה לקבל שבים", שיש להתעורר על השינוי בלשון, שמתחילה אנו אומרים "יד" ואח"כ אומרים "ימינך". ונראה לפרש ש"יד" הוא יד שמאל ו"ימינך" הוא יד ימין, וכוונת התפילה היא שאע"פ שבדרך כלל הימין מקרבת והשמאל דוחה [וכדאיתא בסוטה (דף מ"ז א)], מכל מקום אם האדם עושה תשובה הקב"ה מקרב אותו בין ביד ימין ובין ביד שמאל. (מאמר עג, י')

אפילו אם תשובתו לא התקבלה בר"ה אפשר לה להתקבל ביום הכפורים

אין זה מספיק לעשות תשובה בראש השנה, אלא שצריך להמשיך בעבודת התשובה עד יום הכפורים, שמה תשובתו לא התקבלה בראש השנה ותהיה מתקבלת ביום הכפורים, והיינו משום שמדת החסד ביוה"כ גדולה יותר מבראש השנה, וכתבו הספרים (פנ"י ר"ה ט"ז ב' ד"ה והנה במאמר, חיי אדם כלל קמ"ד סעיף ה', ועי' זוה"ק פ' אחרי מות דף ס"ז א') שהטעם בזה הוא מפני שבראש השנה הקב"ה דן את העולם ע"י הבית דין של מעלה וממילא אינו מתנהג במדת החסד כל כך כיון שהמקטרגים מעכבים על ידו, משא"כ ביום הכפורים שהקב"ה דן בעצמו שאז הוא מתנהג במדת החסד בלי שיעכבו על ידו.

ונראה שזהו הביאור במשנה בסוף יומא (דף פ"ה ב'), "אמר רבי עקיבא, אשריכם ישראל, לפני מי אתם מיטהרין ומי מטהר אתכם, אביכם שבשמים", ולדברינו כוונת המשנה היא שביום הכפורים הקב"ה מטהר אותנו בעצמו, ואז אנו יכולים לזכות למדריגה של טהרה שאי אפשר להשיג בשאר ימות השנה, כיון שרק ביום הכפורים הקב"ה דן אותנו בעצמו בלי הבית דין של מעלה.

והנה אע"פ שביום הכפורים אפשר לזכות למדת חסדו של הקב"ה, אבל מכל מקום הקב"ה אינו סולח לעוונותינו אא"כ עושים תשובה, וכמו הדין הנפסק לענין מצות פריקה בבבא מציעא (ל"ב א') שאם הלך וישב לו ואמר הואיל ועליך מצוה אם רצונך לפרוק פרוק פטור, וכמו כן הקב"ה אומר לנו שהוא מוכן לסלוח לנו אם אנו משתדלים להתקרב אליו ע"י עבודת התשובה. (מאמר עג, יג)

שני סוגים של תשובה

הנה יש שני סוגים של תשובה, שיש תשובה הבאה מכח השכל, ויש תשובה הבאה מתוך התפעלות והתעוררות הלב. בדרך כלל תשובה הבאה מכח השכל מתקיימת גם לאחר זמן, אבל אם האדם מגיע להכרת החטא מחמת איזה התעוררות יש סכנה בדבר שאפשר שלאחר זמן ישכח את ההתעוררות ולא תתקיים התשובה.

ונראה שזו היא כוונת הפסוק בפרשת וילך (ל"א, י"ז-י"ח), "וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרת פני מהם והיה לאכול ומצאהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה, ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים". וצריך ביאור, שאם בני ישראל יכירו את חטאם ויאמרו "על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה", א"כ למה יוסיף הקב"ה להסתיר את פניו מהם, והלא התוודו על חטאם.

אבל לפי מה שנתבאר יש לומר, שהתורה הדגישה שבני ישראל יאמרו כן "ביום ההוא", ור"ל שיתעוררו להתוודות על חטאם רק לפי שעה, אבל לאחר מכן ישכחו את ההתעוררות לתשובה, ולכן הקב"ה יוסיף להסתיר את פניו מהם, שאין זה נחשב תשובה על חטאם.

והעצה היעוצה לזה הוא שהאדם יעשה קבלה על עצמו בשעת ההתעוררות כדי שיזכור את ההתעוררות. ונראה שזו היא כוונת הגמ' בסוטה (ב' א'), "כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין", שכל הרואה את הסוטה בקלקולה יתעורר להזהר בעניני עריות, אלא שהאדם עלול לשכוח את ההתעוררות, אבל אם יקבל נזירות על עצמו מחמת ההתעוררות אז יש רושם להתעוררות וזה מועיל שלא ישכח. (מאמר עט, ו-ז)

שני דרכים של תשובה

אל יחשוב האדם שתשובה מועלת רק אם היא מתוך שברון לב, שבאמת יש שני דרכים בתשובה. דרך אחד הוא ע"י שברון לב ואנחה, אבל יש דרך אחרת בתשובה, והיינו שהאדם ישקול עניניו כדי לדעת מה תהיה הנהגתו בעתיד, ויחשוב עצות איך לחזק את עצמו בלימוד התורה [וגם בזה מיקרי "שב בתשובה" דנתעורר ע"י לחזור בתשובה, ומ"מ עדיין בעיניו כל תנאי התשובה כדי לשוב בתשובה גמורה]. יסוד זה מרומז בדברי הגמ' בראש השנה (דף כ"ו ב'), "מאי קמיפלגי, מר סבר בראש השנה כמה דכיין איניש דעתיה טפי מעלי וכו', ומר סבר בראש השנה כמה דפשיט איניש דעתיה טפי מעלי וכו'". ויש לבאר את דברי הגמ' ע"פ הנ"ל, שיש דרך אחד בתשובה שהיא מתוך כפיפות ושברון לב, וזו היא השיטה הסוברת דכמה דכיין איניש דעתיה טפי מעלי. אבל יש דרך אחרת שאינה מתוך שברון לב אלא מתוך התבוננות בדרכיו והיינו השיטה הסוברת דכמה דפשיט איניש דעתיה טפי מעלי. (מאמר קיג, ד)

שמחת יוה"כ

יש להעיר, שהרי יש לנו שני ימים טובים שנקבעו מחמת שמחת קבלת התורה, שחג השבועות נקבע מחמת שמחת קבלת התורה במתן לוחות הראשונות, ויום הכפורים נקבע מחמת שמחת קבלת התורה של מתן לוחות שניות וכדאיתא במס' תענית (ל' ב'), "אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, בשלמא יום הכפורים משום דאית ביה סליחה ומחילה יום שניתנו בו לוחות האחרונות וכו'", ולכן יש לתמוה למה חוגגים שני ימים טובים אלו בדרכים הפוכים מן הקצה אל הקצה, שבחג השבועות צריכים לאכול ולשתות, והכל מודים בו דבעינן נמי לכם, ואילו ביום הכפורים הוא להיפך, שכל אכילה ושתייה אסורה בו?

ונראה לומר בזה, שיש הבדל יסודי בין מתן תורה של לוחות הראשונות שהיה קודם חטא העגל ובין מתן תורה של לוחות השניות שהיה לאחר חטא העגל, שקודם חטא העגל השמחה של קבלת התורה היתה בלי שום גבולות כיון שעדיין לא חטאו, ולכן חג השבועות שהוא יום של קבלת לוחות הראשונות הוא יום של אכילה ושתייה והכל מודים בו דבעינן נמי לכם, אבל לאחר חטא העגל צריכים סוג אחר של שמחת התורה, דהיינו שמחה שהיא מתוך הכנעה ותשובה, ולכן יום הכפורים שהוא יום של קבלת לוחות השניות שהוא לאחר החטא הוא יום של תענית ותשובה.

(מאמר קב, ה)

שיעור בענין ימים נוראים

מאת מו"ר הרב נחום מאיר לנסקי שליט"א שנת תשע"ד

נכתב ע"י אליהו מאיר ליפסקי

ראש השנה הוא ההתחדשות לכל השנה, לכל יחיד, לכלל ישראל, ולכל הבריאה כולה. והכל נכלל באותו היום. וכמו שראש האדם יש בו הכל, ששם השכל והמחשבה, שהכל נשרש בהמות. כן בראש השנה הוא בחי' הראש לכל השנה. וזה מה שאומרים ביהי רצון על אכילת ראש הדג, שנהיה לראש ולא לזנב. זנב הוא הדבר הרחוק ביותר מן הראש, שאין להזנב מחשבה לעצמו כלל. ובר"ה מתפללים שנהיה היפך זה, שנזכה לבחי' הראש ביום זה.

אמנם, לא לראש השנה לבדו יש בחינה זו, אלא גם לכל הימים של עשי"ת ויוה"כ. כתב הגר"א ז"ל באד"א (פ' בראשית א, יד):

פירוש אחר (רבה ו, ב). "לאותות" אלו שבתות, שנאמר (שמות לא, יז) והיה לאות בני כו'. "ולמועדים" אלו שלש רגלים. "ולימים" אלו ראשי חדשים, כמו (כט, יד). חדש ימים. "ושנים" אלו ראשי השנים. וחשב ממשלת הירח. "לאותות" זה ממשלת השמש, שכל השבוע מחובר מימים. "ולמועדים" היא ממשלת הירח, שהם מועדים על פי קביעות החדש, בחמשה עשר בו ובששה בו. "ולימים" הוא גם כן ממשלת הירח, הוא קידוש החדש על פי ראיית המולד. "ולשנים" הוא ממשלת השמש, שאנו מונין שנת החמה, לכן באו העיבורים. והבן שלא חשב יום הכפורים, מפני שעשרת ימים שבין כסא לעשור נקראים 'ראש השנה', לפי ששנות החמה יתרים על שנת הלבנה כמספרם. ולכן המעשים הנאותים הנפעלים בימים אלו חשובים ככל השנה. ולכן אין מזכירין 'ראש חדש' בראש השנה, מפני שזכירה אחת עולה לכאן ולכאן, מפני שהחדש נכלל בשנה, כי השנה היא ממשלת החמה והסיהרא נכלל בחמה, כלילה ביום, שיום ולילה נקראים 'יום' כמו שביארנו (פסוק ה'). וכן השמש זכר המשפיע נגה לסיהרא, ולכן היא כלולה בחמה.

וצריכים להבין קצת מהו ענין זה של כללות הלבנה בתוך החמה. וגם מצינו כענין זה בפ' וילך שאנו קוראים בשבת שובה בין ר"ה ויוה"כ, שמשנה רבינו אסף את כלל ישראל משום שהיו הולכים מפרנס לפרנס, ממשנה ליהושע. ואמרו חז"ל (ב"ב עה). זקנים שבאותו הדור אמרו פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה. ונמצא שהיה ההמשך מהנהגת החמה להנהגת הלבנה, ובפ' וילך היה החיבור ביניהם.

ולבאר הענין קצת יש להקדים שכבר ידוע שעיקר העבודה בראש השנה הוא הקבלת עול מלכות שמים. וע"פ הקבלה בראש השנה הוא הקבלה לכל השנה כולה. וחז"ל אמרו שעל ידי קבלת מלכות שמים, דהיינו שמקבלים מלכותו עלינו יש גילוי מלכות הקב"ה בהארץ, הוא נרמז בהאשה. שבאשה נאמר ויבן הצלע, שהיא צריכה לבנין. ובנין זה, הבנין של מלכות שמים, הוא העבודה שלנו. וזהו בחי' הלבנה ג"כ. תחלתה רק כנקודה, בכסה ליום חגיגו. ואחרי כן אנו מוסיפים ובונים אותה עוד להיות בשלימותה. וזהו בחי' דוד המלך, שהוא עיקר נקודת המלכות בכלל ישראל, ולכן אומרים בקידוש לבנה דוד מלך ישראל חי וקיים.

והנה בתחלת בריאת העולם נאמר והארץ היתה תהו ובהו וגו', שבחי' הארץ, והיא בחי' זו של אשה ולבנה ומלכות, היתה בקללה. שבחי' זו היתה חסירה שלימות. ועבודתינו הוא לתקן את הארץ, ובעיקר זה בא"י. שהוא המקום המיוחד ששייך לשלימות זו, ע"י הביהמ"ק וגילוי שכינה שהיתה שם. ואם אין אנו עובדים כראוי, בחי' זו חוזרת לחורבן ממש. ובראש השנה הוא הזמן, בכלליות של התחלת הבנין בגילוי מלכותו. ואף שאין זה מורגש אצלנו, האמת היא שכפי מה שמקבל כל אחד ואחד עול מלכות שמים, לעומת זה נעשה חלק מבנין מלכות קב"ה. וזה קובע מלכות הקב"ה בכלל ישראל לכל השנה.

וכל זה שייך ליום של ר"ה עצמו. ויש להעיר עוד שבימים אלו יש בהם ענין נוסף. כשכלל ישראל חטאו בעגל ב"ז בתמוז, נשרש אז בכלל ישראל הענין שיש חטא של הרבים, שאז היה שורש הכללי ששייך חטא שמפריד בין קב"ה

וכלל ישראל. ונמחל להם ביוה"כ. ובכל שנה, מי"ז בתמוז עד יוה"כ הוא זמן לעסוק בתיקון אותו החטא. להתחבר עוד לקב"ה והתורה.

ובאמת, מדרגת כלל ישראל אחרי הכפרה ביוה"כ, באיזה אופן, נהיה גבוה יותר ממה שהיתה להם מקודם. וכמו שאמרו חז"ל במקום שבע"ת עומדים צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד.

וכתב הגר"א ז"ל (אד"א פ' כי תשא לג,ז):

ומה שאמר כאן (פסוק י"ב) ויאמר משה כו' ראה אתה כו', הכל היה אחר עלותו להר וביום הכפורים נתרצה לו ויעבור על פניו והבטיח לו כל ההבטחות. וארבעים יום הראשונים למד פי' המשכן והבגדים עד 'וינפש'. אבל בארבעים יום האחרונים לא עשה אלא התנפל עליהם, ועל כן נתקן אלו הארבעים יום לתחנונים, וביום הכפורים נתרצה ה' יתברך להם.

ונמצא שהפסוקים בפ' כי תשא של תפילת משה רבינו היו בימים אלו של התרצות הקב"ה לכלל ישראל, שבהם מחל להם על חטא העגל. ולכן נתקנו ימים אלו לימי תחנונים. והגר"א ז"ל ממשיך לבאר התפילות ובקשות של משה רבינו, שביקש שיתגלה השייכות שבין הקב"ה וכלל ישראל שלא ע"י מלאך, אלא עצם השייכות. ומה שהתפלל הראני נא ביאר הגר"א ז"ל שם (פסוק יח):

ויאמר הראני נא את כבודך. עכשיו ביקש שידע את כבודו כמו שאמר בתחילה 'ואדעך', למען ידע בהלוכו עמם את מקום כבודו, וכמו שנאמר (כג, כא), 'אל תמר בו', אל תמירני בו.

והקב"ה השיב למשה רבינו, כפי מה שפי' הגר"א ז"ל שם (פסוק יט):

ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך. פירוש, כבודי, וכמו שאמרו (זוהר ח"א קכז, ב. במדה"נ). על פסוק, 'וכל טוב אדוניו בידו' דא שמי בקרבו. וקראתי בשם ה' לפניך. בהעברת כבודי על פניך, אקרא את כבוד העובר בשם המיוחד ותדע שזהו כבודי, כי בעבור הכבוד עובר תחילה רוח ורעש כו', ותשמע שאקרא שם המיוחד ותדע שזהו כבודי, וכמו שנאמר למטה 'ויעבור כו' ויקרא ה'. וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם. גם זה קאי על מה שאמר יתברך שמו 'וקראתי', שאקרא מדת החנינות, שאחון בלבדי והרחמים שארחם בלבדי, שאין רשות למלאך זה, כמו שנאמר (כג, כא), כי לא ישא לפשעכם, ותדע שזהו כבודי ממש, ובסימנין אלו תדע כבודי. כי אף שהיה רואה את הכבוד היה מבקש לידע בסימנין את הכבוד החונה בצרותם, וכמו שאמרו מן הדרש אותכם והיה מבקש גם לראות [הפנים], ועל זה השיב ית"ש.

נמצא ש'כבודי' זה שיעבור לפניו, הוא וחנותי את אשר אחון. דבר שאינו ברשות של מלאך, אלא רק להקב"ה יש י"ג מידות הרחמים שמרחם כפי רצונו. ובזה יודע כבודו, שרק הוא יכול לרחם באופן זה. וזהו ענין התפילות שהתפלל משה בכל אותם הימים, שהקב"ה בעצמו ירחם עליהם כפי רצונו להטיב להם ולא כפי מעשיהם, ועי"ז תשיב השכינה בתוכינו. וכן הוא ענין התפילות שלנו מאלול עד יוה"כ, שיתגלה כבוד מלכותו יתברך. אבינו מלכינו, שהוא לבדו יתן הסליחה, שרק הרבש"ע שייך ליתן לנו סליחה וכפרה.

ואיתא עוד בחז"ל שחדש תשרי שהוא חדש השביעי הוא כנגד אלף השביעי שהוא עוה"ב. שימים אלו הם מהלך של עוה"ב. וזה מה שנעשית בימים אלו, טהרה ע"י הי"ג מידות הרחמים. וכל אחד ואחד משתייך לטהרה זו, והוא חידוש הבריאה ממש.

נאמר בסוף פ' וילך (לא, כא)...וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו וגו'. וכתב רש"י שם שבזה הוא ההבטחה לישראל שאין התורה משתכחת מזרעם לגמרי. והנה זה נאמר על שירת האזינו. ולכאורה צ"ב, הלא שייך יותר על לפסוק 'שמע ישראל', או עשרת הדברות, או יצ"מ. ולמה נאמר דוקא בשירת האזינו. והענין הוא, בשירת האזינו נאמר שחת לו וגו' עם נבל ולא חכם וגו' וישמן ישרון וגו'. הוא ענין הוידוי להקב"ה. שהוא הצדיק ואנחנו חטאנו. ונתגלה בשירה זו שעד כמה שהאדם מתרחק מהתורה ומהרבש"ע, לעולם יש לו הכח להתודות, ולחזור להכרה שאנחנו חטאנו. שיש לנו לעולם הכרה זו שהקב"ה נותן לנו הכל. יצרנהו וגו' כאישון עינו. שהוא רוצה להטיב לנו. ואנחנו עשינו העוולה. וזהו ענין הוידוי.

ולכן פ' זו נקרא בשבת שובה. שזהו ענין שבת שובה, הוא היום ששייך לנקודת עשי"ת שנקרא שבת שובה. והיה נראה לכאורה שהיות ויום זה הוי נקודת עשי"ת, היה ראוי להיות יום של בכי והספד ותענית. אבל יום השבת הוא ההיפך מזה. והענין הוא ששיר של יום השבת הוא מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה'. בשבת אנו באים למדרגה שמודים להקב"ה, צורי ולא עולתה בו. היא הנקודה של בחי' הוידוי. ושבת היא היום שמיוחד לענין זה, להודות.

איתא בר"ה (כא): מאי משמע דהאי עליל לישנא דמיגלי הוא אמר רבי אבהו אמר קרא אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים רב ושמואל חד אמר חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולן ניתנו למשה חסר אחד ע"כ. ובימים אלו בין ר"ה ויוה"כ יש הגילוי של נ' שערים אלו. והם באמת מקור התשובה, אם על הבנים שמחה. שבת שובה חוזרים להמקור. חוזרים כל אחד לשרשו. וזהו מ"י מטהר אתכם, בחי' מ"י, נ' שע"ב. והוא ענין לפני ה' תטהרו.

ואיתא בחז"ל שביקש קהלת להשיג מדרגה כדיעת משה רבינו, ושלמה המלך הוא השלימות של מלכות בית דוד, בחי' הלבנה. ויצתה בת קול ואמרה אין קם כמשה. שהוא רצה בחי' זו של נ' שע"ב, להשיג פרה אדומה. אבל רק משה שייך לזה. שמה רבינו פניו כפני החמה. הוא בחי' השמש. וע"י תפלתו על חטא העגל הוא הוריד בחי' זו, י"ג מידות הרחמים, שיכפר לכלל ישראל. ובימים אלו נשאר לנו הרושם של תפילותיו. והראש של מלכות בית דוד, חכמת שלמה, רצה להיות כמשה, להיות חיבור גמור בין החמה והלבנה, שני המאורות הגדולים.

ובימים אלו הוא החיבור בין שנת הלבנה ושנת החמה. שלבנה, שהוא בחי' עבודת כלל ישראל, הוא גם מתחבר להנהגת השמש, ההשפעה מהקב"ה שלא כפי מעשינו, אלא כפי חסדו ית' להטיב לנו. ובבחינה זו אנו זוכים למדרגה של תשובה.

בענין ג' ספרים נפתחים בר"ה (ר"ה טז):

רב יוסף יפרח

א) איתא בגמ' בפ"ק דר"ה (טז): א"ר כרוספדאי א"ר יוחנן שלשה ספרים נפתחין בר"ה אחד של רשעים גמורין ואחד של צדיקים גמורין ואחד של בינוניים צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה ועומדין מר"ה ועד יוה"כ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה כו'. וכתב הרמ"א (או"ח סי' תקפב, ט) ז"ל 'ונוהגין שכ"א אומר לחבירו לשנה טובה תכתב'. וכתב המג"א (שם ס"ק ח) בשם המעגלי צדק (רכד, ב) שמוסיפין לומר תכתב ותחתם. ומסיק המג"א שכן נכון, שיחזיקו לצדיק שנחתם לאלתר לחיים.

והקשו הראשונים (שם) שלכא' אנו רואים שמש"א בגמ' שם אינו, דהא כמה צדיקים שזכויותיהם מרובים מעונותיהם נכתבים למיתה וכמה רשעים שעונותיהם מרובים נכתבים לחיים. ועי' בר"ן שכתב ז"ל 'עיקרן של דברים כמש"כ רבי ישעיה הזקן מטראני ז"ל דצדיקים ורשעים בדין זה קאמר שאותן בנ"א שזוכין בדין מחמת איזה זכות מיקרו הכא צדיקים גמורים שצדיקים גמורים הם בדין זה ואע"פ שעונותיהם מרובין מזכויותיהם כו' לפי שמדתו של הקב"ה נותנת לשלם שכר בעוה"ז [מפני] אי זה זכות שעשו וכן נמי צדיקים שזכויותיהן מרובים מעונותיהן כיון שהן מתחייבין בדין ואפי' מפני עבירה קלה שעשו לגבי דין זה רשעים מיקרו וכדכתיב והצדיקו את הצדיק כו' ובינונים היינו אותן בנ"א שמשפט שלהם מעוין ושקול מר"ה שהן תלויין ועומדים עד שהן מכריעין עצמם לזכות או לחובה מר"ה עד יוה"כ וכ"כ הרמב"ן ז"ל כו'.

אמנם תוס' (שם ד"ה ונחתמין) פי' בא"א, שצדיקים גמורים קרי למי שזכויותיו מרובים ורשעים גמורים למי שעונותיו מרובים, ומש"א דצדיקים נחתמין לחיים ורשעים למיתה ר"ל לחיי העולם הבא. וכתב הגר"א (שם) שמש"כ התוס' דמיירי בעוה"ב מוכרח הוא, דלעיל מיניה (טז). אמרו הכל נידונים בר"ה וגזר דין שלהם נחתם ביוה"כ כו', ואינו במשמע שבבינונים דוקא איירי. אלא ע"כ מיירי בכל אדם ובחיי עוה"ז, ומימרא דר' יוחנן מיירי בחיי העוה"ב. ולכן כתב שנוהגים לומר לשנה טובה תכתב בלי להוסיף תחתם, שאין החתימה לחיי העוה"ז עד יוה"כ.

ועי' בתורא"ש (ר"ה טז): שכתב כדברי התוס' והוסיף ז"ל 'האי חיים ומיתה דקאמר היינו חיי העוה"ב ומיתה העוה"ב דמאורעות שלו וגזרותיו של שנה זו תלויין בה שגזרין על הצדיק גזרות קשות בעוה"ז להפרע ממנו עונותיו ולרשע גזרין גזרות טובות ליתן לו שכר מצותיו בעוה"ז כו'. לפי דבריו יוצא שא"צ דין מיוחד לעוה"ז, שדינו לעוה"ז תלוי בדינו לעוה"ב ודלא כפי' הגר"א. ולפ"ז י"ל שגם תוס' מודים לר"ן ודעמיה ושפיר אמרי' 'תחתם' גם לדידהו, שע"כ קאי ברכה זו אכתיבת דינו לעוה"ב וה"ה דמברכי' ליה בחתימה לאלתר לחיים לעוה"ב (ומזה נמשך דינו לעוה"ז).

ב) ועי' מש"כ הרמב"ם בריש פ"ג דהל' תשובה וז"ל 'כאו"א מבנ"א יש לו זכיות ועונות. מי שזכויותיו יתירות על עונותיו צדיק. ומי שעונותיו יתירות על זכיותיו רשע. מחצה למחצה בינוני: וכן המדינה כו' וכן כל העולם כולו'. ובהלכה ב' כתב ז"ל 'אדם שעונותיו מרובין על זכיותיו מיד הוא מת ברשעו כו' וכן מדינה שעונותיה מרובין מיד היא אובדת שני' זעקת סדם ועמורה כי רבה. וכן כל העולם כולו כו' ושקול זה אינו לפי מנין הזכיות והעונות אלא לפי גדלן. יש זכות שהיא כנגד כמה עונות כו' ואין שוקלין אלא בדעתו של א-ל דעות והוא היודע היאך עורכין הזכיות כנגד העונות'. ועוד כתב שם בהל' ג' ז"ל 'כשם ששוקלין עונות אדם וזכויותיו בשעת מיתתו כך בכל שנה ושנה שוקלין עונות כל או"א מבאי העולם עם זכיותיו ביו"ט של ראש השנה. מי שנמצא צדיק נחתם לחיים. ומי שנמצא רשע נחתם למיתה. והבינוני תולין לו עד יום הכפורים אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה'. ויש להעיר דלפ"ז לכא' מה שנא' 'כי רבה' לגבי סדם ועמורה פירושו שרבו עונותיהם מזכיותם, והוא פי' מחודש בפסוק.

משמע שהרמב"ם הבין דברי הגמ' כפשטן, שהצדיק שיש לו רוב זכיות נחתם לחיים כו', אלא שהיות ואין אנו יודעים לשקול זכויות כנגד עונות א"א לבנ"א לדעת מי נחשב כצדיק ומי כרשע. ולפ"ז ש"ד לומר לחבירו תכתב ותחתם בר"ה.

אמנם, יש בכלל דבריו כמה ענינים שצריכים ביאור. ובכללם יל"ע מאי איכא בין הלכה ב' להל' ג', שלכא' כפל את דבריו במש"כ שהרשע מת ברשעו כו'. אלא שבהל' ב' לא הזכיר ר"ה, ובהל' ג' לא כתב שמת מיד אלא שנחתם למיתה. ועי' לח"מ (הל' ב) שהקשה עוד בזה דהא כמה צדיקים ראינו שמתים וכמה רשעים שחיים. ותי' מש"כ 'מת ברשעו' ר"ל מיתת העוה"ב ואיירי בשיקול העשוי בשעת מיתתו כדמבואר בהמשך דבריו במש"כ כשם ששוקלין זכיות האדם בשעת מיתתו כו', משמע דעד השתא בשיקול העשוי בשעת מיתתו מיירי. ומש"כ בהל' ג' דבר"ה מי שנמצא צדיק נחתם לחיים כו' י"ל דצדיק דקאמר ר"ל צדיק באותו הדין וכן רשע, וכפי' הרמב"ן הנ"ל, עכת"ד הלח"מ.

ולכא' זה תמוה, שא"כ מאי קאמר שכן מדינה שעונותיה מרובין כו', הלא א"א לפרש דלעוה"ב קאמר. ועוד הלא הקדים הרמב"ם בהגדרת צדיק דהיינו מי שזכיותיו יתירות על עונותיו ורשע מי שעונותיו מרובין. ולדברי הלח"מ נמצא מש"כ בהל' ג' שמי שנמצא צדיק נחתם לחיים כו' אין כוונתו לאותו צדיק של הל' א' אלא השתא במין צדיק אחר איירי, וזה נראה דחוק מאוד.

ושו"ר שכבר הקשה הבארות החיים על פי' זה ממש"כ הרמב"ם לגבי מדינה רשעה. והוא פי' בא"א, שבשני שיקולים האדם נשקל, אחד בכל שנה ביו"ט של ר"ה וכמ"ש בהלכה ג' והיינו עונש מיתה וחיים של עוה"ז. ועוד שיקול בשעת מיתתו והוא לעוה"ב. אמנם, יש שיקול נוסף תוך השנה בשום זמן שיהיה אם רבו עונותיו ועלתה צעקתם לפני ה' דמידת הדין מחייבת אותו ואע"פ שנגמר דינו ביוה"כ לחיים לא יוסר מידת הדין מעליו אלא ע"י זכות גדול שהוא כנגד כמה עונות. ולפ"ז גם הרמב"ם הבין לשון הפסוק כפשוטו ש'זעקת סדם ועמורה כי רבה' ר"ל נתרבו עונותיהם עד מאוד. [וע"ע שם שביאר מש"כ הרמב"ם לשון 'מיד' בטוב טעם].

אמנם, לכא' פי' זה קשה בדברי הרמב"ם, שהרי הקדים האי פיסקא שם בזה"ל 'אדם שעונותיו מרובין על זכיותיו כו' וכן מדינה שעונותיה מרובין מיד היא אובדת כו', משמע שגם לגבי מדינה מיירי בשיקול הנ"ל דזכיות כנגד עונות. ואפשר שגם לפי' זה כך היא כוונת הרמב"ם, אלא שדין הזה מתעורר ע"י ריבוי העונות, דאז חוזרים ושוקלים זכיותיו כנגד עונותיו. ועוד יש להעיר שלכא' סדר הדברים ברמב"ם קשה לפ"ז, שה"ל להקדים ולבאר הדין שנידון בשעת מיתה ור"ה ואח"כ להביא מושג זה.

ואפשר לפרש בא"א קצת, שלעולם איכא ג' שיקולים וכמש"כ הבארות החיים. אלא שהא' הוא בכל יום, שכל יום האדם נידון בעוה"ז כפי רוב זכיותיו או עונותיו. ושיקול זה אינו לפי מנין זכיותיו ועונותיו אלא לפי גדלן כמש"כ הרמב"ם וכנ"ל, ובר"ה נדון לפי מנינם. וההסבר בזה הוא שבר"ה האדם נידון ע"פ כמה הוא משתדל לקיים רצון בוראו, והרי אין אנו יודעים שכוון של מצות. לכן הדין הזה תלוי במנין זכיות כנגד מנין עונות, שזה מורה על רצון האדם לעשות רצונו ית'. אבל אם בשום זמן נמצא שהוא גורם קלקול רב מחמת גודל עונותיו, אז הוא מת 'מיד' כדי שיתבער הרע מקרב הארץ. ואולי רמז לזה בדקדוק לשונו, שבהל' א' כתב שמי שזכיותיו יתירות על עונותיו צדיק כו', ובהל' ב' כתב דמי שעונותיו מרובין על זכיותיו מיד הוא מת. ועוד הרי לא הזכיר שם מי שזכיותיו מרובין, וגם לא הזכיר שם צדיק ורשע. אמנם גם פי' זה אינו נראה כ"כ.

ועוד ראיתי פי' אחר בספר זיו משנה, שבר"ה הדין נחתם לצדיק לחיות כל השנה והרשע למות תוך שנה. אמנם, לבד מהדין של ר"ה יש עוד משפט פרטי בכל יום ויום כדאיתא בפ"ק דע"ז (ד:) דג' שעות ראשונות הקב"ה יושב ודן את כל העולם כולו. וביאר שם שהוא משפט יומי לעיין במעשיו ביום ההוא אם שינה את מעשיו מכאשר היו בר"ה דאז משנים גם את דינו שנגזר עליו אז. ובזה תי' האיך צדיק מת בתוך השנה קודם זמנו אף דבואי נכתב ונחתם בר"ה לחיים, כי במשפט היומי הוא שנגזר עליו למות כי שינה את מעשיו, וכן לרשע שחי (ועוד הוסיף דבלא"ה אין אנו יודעים מי הוא צדיק ומי רשע, שהאדם נדון לפי איכות מעשיו וכמש"כ הרמב"ם).

ונראה שצריך להוסיף קצת לבאר דבריו, שהגזירה שנגזרה בר"ה קבוע יותר מגזירת שאר ימי השנה. וכדי לשנותו הוא צריך זכיות גדולות או עונות חמורות יותר ממה שהיה צריך לפני כן כדי לשנות דינו וליכתב לחיים או למוות. דאל"כ הרי לא עדיף דין דר"ה משאר ימי השנה, דבכל יום האדם נידון ומאי אולמיה האי מהאי.

וביאר עוד עפ"ז מש"א בגמ' (שם ע"א) הכל נידונים בר"ה וגזר דין שלהם נחתם ביוה"כ דברי ר"מ ר' יהודה אומר הכל נידונים בר"ה וגזר דין שלהם נחתם כאו"א בזמנו כו' ר' יוסי אומר אדם נידון בכל יום כו' ר' נתן אומר אדם נידון בכל שעה כו'. שכו"ע מודו שיש משפט יומי, ולא פליגי אלא לענין משפט הבא מידי שנה ושנה.

ג) ושמעתי פי' אחר מפי מו"ר ה"ר צבי בערקאוין שליט"א שבהלכה ב' כוונתו לבאר דרך המשפט בכלל, שכ"ז שמתעורר דין על היחיד וכן על המדינה כו' זהו אופן מהלכו. ולא מיירי בדין מיוחד הבא לפרקים קבועים, אלא בדין בכלל, שיש כמה דברים המעוררים דין ומשפט ובכללם שעת סכנה וכן צעקת מרודה וכו'. ובהל' ג' הביא שיש פרקים קבועים לדין והם שעת מיתתו של האדם וכן ר"ה. ולפ"ז אין חילוק בין מין המשפט שכתב עליו בהל' ב' למש"כ בהל' ג'. וק"ק לפ"ז למה השמיט תיבת 'מיד' בהל' ג'.

ד) ויל"ע עוד במש"כ הרמב"ם בהל' ב' שמדינה שעונותיה מרובין מיד היא אובדת שנא' זעקת סדם ועמורה כי רבה. וכבר הקשה הלח"מ דא"כ כיון דסדום עונותיה מרובים למה היה הקב"ה מוחל להם בשביל החמישים צדיקים, ותי' שתפילת אברהם היה מועיל למחילה אע"פ שאין הדין כך. ולפ"ז נראה שכל השיקול שמיירי בה שם היינו קודם התפילה, אבל הכל יכול להשתנות ע"י תפילה (אפי' בלא תשובה ובלא שינוי הדין מרשע לצדיק). וא"כ ה"ה ליחיד שהוא רשע ונגזר דינו למיתה. ואולי יצא מזה עוד תי' לקושיית הראשונים הנ"ל, שמה שאין כל הרשעים מתים בכל שנה היינו משום שמרבין בתפילה מר"ה עד יוה"כ. אמנם באמת אין זה מספיק, דאכתי קשה ממיתת הצדיקים. וגם אינו מוסבר לגבי אומות העולם שאינם מרבים אז בתפילה ומשמע שגם הם נידונים וכמש"כ הרמב"ם (והוא לשון המשנה בר"ה שם) דשוקלין עונות של כל או"א מבאי עולם. ומ"מ מבואר מכאן גודל כחן של תפילה ותשובה שמהפכים גזירה רעה לטובה, ומהני אפי' לרשעים וכ"ש לבינוניים וצדיקים.

ד' אורי – בראש השנה

רב אהרן גינזברג

לדוד ד' אורי וישעי ממי אירא ד' מעוז חיי ממי אפחד (תהלים כ"ז:א). ואיתא במדרש תהלים שוחר טוב כז: ד' וז"ל רבנין פתרי קרא בראש השנה וכיום הכפורים. 'אורי' בראש השנה שהוא יום הדין שנאמר 'והוציא כאור צדקך ומשפטך כצהרים (תהלים לז:ו) וכו'. ע"כ. ולומדים מחז"ל שבראש השנה דוד המלך קורא להקב"ה "אורי" משום שהוציא את דינו לצדק. והנה נראה מהפסוק בתהלים שבכל זמן יציאת הדין לצדק הוי כ"אור" וא"כ מה מיוחד להדין בר"ה שדוד המלך קורא להקב"ה "אורי".

והנה בהמשך המדרש שם איתא וז"ל... 'בקרב עלי מרעים' אלו שרי אמות העולם 'לאכול את בשרי' שהם באים לקטר את ישראל ליום הדין וכו'. ע"כ. ויש לעיין איזה מקום יש לקטרוג האומות העולם בראש השנה. שראש השנה הוא יום שהקב"ה דן את עולמו אם קיים את רצונו או לאו, ואיזה מקום פתחון פה יש להאומות בדין זה. ויש לעיין בהילקוט תהלים אות תר"ע שנותן אור בענין זה וז"ל... מהו נעימות בימיך נצח אמר רבי אבהו זה הלולב שהוא כמי שהוא נוצח ונוטל בימין בנוהג שבעולם הנדרומין רצין בהדרמוס מי נוטל לולבא מי שהוא נוצח, כך בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון אף ישראל עומדין לפניו בדין ועו"א אומרים אנו זכינו ונצחנו בדין ואין אדם יודע מי נצח אם ישראל אם עו"א עבר ר"ה וכו'. ע"כ. ומבואר בהמדרש שבראש השנה יש דין בין ישראל והאומות העולם. ונראה שלזה כיון גם המדרש שוחר טוב הנ"ל, שהקטרוג של האומות הוי בהדין שיש להם עם ישראל (ואע"פ שכנראה יש מח' בהמדרש מתי נראה שישראל היה זוכה בדין, שבהמדרש תהלים שפירש שאורי הוא בר"ה, משמע שברור בר"ה עצמו שישראל זכו בדין, משא"כ לפי הילקוט משמע שאינו ברור עד יו"ט ראשון של סוכות, מ"מ לענין נקודה זו שיש דין בין ישראל והאומות אינו נראה שיש מחלוקת בדבר). והנה יש לעיין מהו הדין הזה שיש בין ישראל והאומות ולמה הוי דוקא בר"ה. ועוד מהמשך המדרש משמע שמה שדוד קורא להקב"ה "אורי" בר"ה מקושר בפרט להדין שיש בין ישראל והאומות וצ"ע.

והנה ע' בנפש החיים שער א' פרק ו' בהגה"ה ד"ה וזה היה קודם החטא וז"ל וזה היה קדם חטא, (אדם הראשון) לא היה כלול אז רק מכל העולמות וכחות הקדושה לבד, ולא מכחות הרע אבל אחר החטא נכללו ונתערבו בו גם כחות הטמאה והרע... והענין כי קודם החטא עם כי ודאי שהיה בעל בחירה גמור להטות עצמו לכל אשר יחפוץ להיטיב או להפך ח"ו... אמנם לא שהיה ענין בחירתו מחמת שכחות הרע היו כלולים בתוכו כי הוא היה אדם ישר לגמרי כלול רק מסדרי כחות הקדושה לבד וכל עניניו היו כולם ישרים קדושים ומזככים טוב גמור בלי שום ערוב ונטיה לצד ההפך כלל וכחות הרע היו עומדים לצד וענין בפני עצמם חוץ ממנו... ובחטאו שנמשך אחר פיתוי הס"א אז נתערבו הכחות הרע בתוכו ממש... וזהו עץ הדעת טוב ורע שנתחברו ונתערבו בתוכו... הטוב והרע יחד זה בתוך זה ממש כי 'דעת' פרושו 'התחברות' כידוע... וזה שאמרו רז"ל (שבת דף קמ"ו ע"א) כשבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא, רוצה לומר בתוכה ממש וכו'. ע"כ. ומה שיוצא מדברי ההגה"ה הוא שאדם הראשון מתחילת בריאתו היה אדם ישר כלול רק מכחות הקדושה והטוב. אבל על ידי החטא של עץ הדעת נתערב בו כחות הטומאה והרע. וע"ש בהמשך דבריו שמפרש את החומר של הערבוביא הנעשה ע"י החטא וז"ל ומאז גרם על ידי זה ערבוביא גדולה במעשיו שכל מעשי האדם המה בערבוביא והשתנות רבים מאד פעם טוב ופעם רע ומתהפך תמיד מטוב לרע ומרע לטוב. וגם מעשה הטוב עצמה כמעט בלתי אפשר לרב העולם שתהיה כלה קדש זכה ונקיה לגמרי בלי שום נטיה לאיזה פניה ומחשבה קלה לגרמיה וכן להיפוך בהמעשה אשר לא טובה גם כן מערב בה לפעמים איזה מחשבה לטוב לפי דמיונו. וגם הצדיק גמור שמימיו לא עשה שום מעשה אשר לא טובה ולא שח מימיו שום שיחה קלה אשר לא טובה ח"ו עם כל זה כמעט בלתי אפשר כלל שמעשיו הטובים עצמם כל ימי חייו יהיו כולם בשלמות האמת לגמרי ולא יהיה אפילו באחת מהנה שום חסרון ופגם כלל וכו'. ע"כ. ויוצא שהזוהמא גרם ערבוביא במעשה האדם. שמאז כמעט א"א שמעשיו, אפילו המעשים טובים של הצדיקים, יהיו כולם טובים בלי שום עירוב של רע.

ונראה שמלבד מה שכניסת הזוהמא בחוה גרם ערבוביא במעשה האדם, היה עוד ערבוביא גדולה שיצא ממנה. דהנה ע' ברמח"ל בספרו אדיר במרום (עמ' שפ) וז"ל... כי אדה"ר נברא לכשיצאו ממנו רק ישראל ולכן אתם קרויים אדם

ואין אומות העולם קרויים אדם (ב"מ קיד:) וכשחטא ניתנה הזוהמא בחוה ואז ניתן מציאות לאומות העולם וכו'. ע"כ. ומבואר בדברי הרמח"ל שהשורש של האומות העולם הוא בהזוהמא שהנחש הטיל בחוה. ונמצא שזה גרם ערבוביא מסוג אחרת ממה דאיתא בההגה"ה לנפש החיים הנ"ל. שהערבוביא של האומות העולם הוא ערבוביא במי הוא האדם האימתי, פירוש, מי הוא ההמשך של אדם הראשון שממלאים תפקידו להיות התכלית של הברואה. שקודם החטא היה ברור מי הוא האדם. שמאחר ואדם הראשון היה כלול רק מהנשמות של ישראל כל התולדות שהיה עתיד ליצא ממנו, אילו היה מוליד קודם החטא, היו ישראל. אבל ע"י החטא נכנס בחוה זוהמא שגרם ערבוביא שמביא לספק מי הוא האדם האמיתי.

ונראה לפרש שזהו הדין שהאומות עושים עם ישראל, דהיינו דין לברר מי הוא האדם האמיתי. וע' בויקרא רבה פ' כ"א אות ד' וז"ל רבנן פתרינן קרא בראש השנה ויום הכיפורים. אורי בראש השנה וישעי ביום הכפורים. ממי אירא עזי וזמרת י-ה. בקרוב עלי מרעים אלו שרי אמות העולם. לאכול את בשרי לפי ששרי אמות העולם באין ומקטרגים על ישראל לפני הקב"ה ואומרים לפני רבונו של עולם אלו עובדי ע"ז ואלו עובדי ע"ז אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינן יורדין לגיהנם וכו'. ע"כ. ולומדים מהמדרש שהקטרוג של האומות העולם הוא שאין הבדל בין ישראל והאומות העולם מאחר שכולם עושים את ג' העבירות החמורות. ואינו קשה להבין למה האומות בחרו לקטרג על ישראל דוקא במה שעוברים על ג' העבירות האלו, מאחר והם הג' היותר חמורות. ואעפ"כ נראה שטמון כאן דבר עמוק. שאיתא בהמגלה עמוקות (רנ"ב אופנים על ואתחנן אופן קמ"ו) שנכללו בחטא עץ הדעת הג' החמורות וז"ל ידוע שאדם הראשון פגם בשלשה עבירות שעשה ע"ז גילוע עריות שפיכות דמים וכו'. ע"כ. (וע' בעשרה מאמרות לרמ"ע מפאנו מאמר חיקור דין חלק ג' פרקים י"ז - י"ח שמפרש בפרטיות איפה נמצאו הג' החמורות בחטא עץ הדעת). ולפי זה נראה שהאומות העולם טוענים שאין לישראל עדיפות לגבי מי הוא האדם. שכמו שהשורש שלהם הוא בהחטא של העץ הדעת שכולל הג' החמורות, גם כלל ישראל דבוקים להג' החמורות, ואין הבדל ביניהם. וע' בספר בית שער ירח האיתנים פתח ל"א שמביא מהאר"י ז"ל שיש לכוין בשעת תקיעות דמיושב לבטל (ע"י התקיעות) את היצה"ר של ע"ז. ובשעת התקיעות במוסף דלחש יש לכוין לבטל על ידיהם היצה"ר של גילוי עריות. ובשעת התקיעות של חזרת מוסף יש לכוין לבטל על ידיהם היצה"ר של עסק בנסתרות יש להבין שמה שאנו מכוונים לבטל היצה"ר של ג' אלו הוא משום שאנו רוצים להורות שאין לנו קשר עם אותן חטאים ולבוא לאפוקי טענת אומות העולם. והשם משמואל כותב (ראש השנה תרע"ד ד"ה ונראה עוד) שהתקיעות של מלכיות זכרונות ושופרות מתקנים החטאים של ע"ז גילוי עיות ושפיכת דמים. וע"ע בשפת אמת ימים נוראים תרל"ח ד"ה ענין מלכיות שמפרש שהענינים של מלכיות זכרונות ושופרות הוא לתקן את החטאים של הג' חמורות ע"ש. והכל מובן על פי הנ"ל.

איתא במס' ר"ה דף ט"ז ע"א וז"ל בארבעה פרקים העולם נידון... בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון שנאמר "היוצור יחד לבם המבין אל כל מעשיהם" וכו'. ע"כ. והקשה הר"ן (דף ג' ע"א בדפי הרי"ף ד"ה בראש השנה) וז"ל ויש לשאול למה אדם נדון בר"ה יותר מבשאר ימים... ותירוץ דבר זה למדנו מדגרסינן בפסיקתא (פסקא כ"ג) בשם רבי אליעזר בפסוק דרשו ד' בהמצאו דתניא בעשרים וחמשה באלול נברא העולם ולפי זה הא דתניא בגמרא דרבי אליעזר אומר בתשרי נברא העולם על גמר ברייתו קא אמרינן דאדם הראשון שבו נגמר העולם נברא ביום ששי דהיינו באחד בתשרי. וגרסינן תו התם בפסיקתא נמצא אומר בר"ה נברא אדם הראשון שעה ראשונה עלה במחשבה שניה נתייעץ עם מלאכי השרת בשלשה כנס עפרו בד' גבלו בה' רקמו בו' עשאו גולם בז' זרק בו נשמה בח' הכניסו לגן עדן בתשיעית נצטווה בעשירית סרח באחת עשרה נידון בשתיים עשרה יצא בדימוס אמר לו הקב"ה זה סימן לבניך כשם שעמדת לפני בדין ביום זה ויצאת בדימוס כך עתידין בניך להיות עומדין לפני בדין ביום זה ויוצאין בדימוס וכל זה אימתי בחדש השביעי באחד לחדש ומכאן סמך למה אדם נדון בר"ה יותר מבשאר ימים וכו'. ע"כ. ומה שיוצא מדברי הר"ן הוא שבר"ה אדם הראשון היה נברא וכאותו היום חטא והיה נדון. וזה סמך למה כל תולדותיו נידונין בר"ה. ובביאור הדברים נראה שאינו מקרה שהדין של האדם הראשון היה ביום בריאתו. אלא שהגדר של הדין בר"ה הוא עד כמה הוא אדם. שמהות האדם הוא לעשות רצון ד' ולגלות רצונו בהבריאה. וע"י חטאו גרם דין עד כמה הוא אדם. וראוי לאותו הדין להיות ביום בריאתו היום הראשון שהיה האדם. ולפי זה מובן ג"כ למה דין בין ישראל ואומות העולם הוא בר"ה.

שכמו שביארנו לעיל הדין שביניהם הוי מי הוא האדם האמיתי. וראוי לאותו הדין להיות ביום בריאת האדם כמו הדין של עד כמה הוא אדם.

ונראה לפרש שבכל דין יש עירבוב של כל הצדדים. שהמהלך של הדין הוי לפשוט הספקות כדי שיהיה ברור מה קרה ומה הדין של אותו מאורע. וזהו האור שיש בדין, הברירות של הערבוביא. וא"כ יש להבין שמטעם זה למה קרא דוד המלך להקב"ה "אורי" בר"ה ואיך זה מקושר להדין בין ישראל והאומות העולם. שבר"ה יש ברירות במי הוא האדם אמיתי ועד כמה הוי האדם. ובזה מתקן הערבוביא שהיה נעשה ע"י זוהמת הנחש. ולתיקון זה מכוין דוד המלך במה שקורא להקב"ה אורי. אורי בר"ה.

יום הכפורים אליהו מאיר ליפסקי

החילוק בין ראש השנה ליוה"כ

כתב הרמב"ן (פ' אמור כג, כד) בביאור החילוק שבין ר"ה ויוה"כ:

והנה זה מבואר כי הכל תלוי בתשובה, אלא בראש השנה מתיחד במדת הדין ומנהיג עולמו, וביום הכפורים במדת הרחמים, והוא מאמרם מלך יושב על כסא דין וכו', ראש השנה יום דין ברחמים ויום הכפורים יום רחמים בדין.

וצריך להבין החילוק בין יום דין ברחמים ויום רחמים בדין.

יוה"כ ושבת

עוד ענין הצריך ביאור, שהרי מצינו קשר בין יוה"כ ושבת, שיוה"כ נקרא שבת שבתון. וגם במשנה במגילה (ז:): איתא אין בין שבת ליוה"כ אלא שזה זדונו בידי אדם וזה זדונו בידי שמים. ולכאורה צ"ב מהו הקשר לשבת, שהרי הוא ההיפך של שבת, שבשבת יש ענין של וקראת לשבת עונג, אבל ביוה"כ צריך לענות את עצמו. ועוד צ"ב במה שנקרא שבת שבתון, משמע שיש נקודה נוספת ביוה"כ ממה שיש בשבת.

יוה"כ ולוחות שניות

ועוד מצינו במשנה בתענית (כו:):

אמר רבן שמעון בן גמליאל שלא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיוה"כ וכו' וכן הוא אומר צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום חתונתו זה מתן תורה וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו.

ופי' רש"י שם:

זה מתן תורה - יום הכפורים שניתנו בו לוחות אחרונות.

וצריך להבין מה הקשר בין יוה"כ ולוחות שניות, שיום מתן תורה יהי' בדוקא ביום זה, ועוד צ"ב בהמשך הדרשה, שאחרי מתן תורה ביוה"כ יש מדרגה גדולה מזה שהוא בנין בית המקדש. ועי' במהרש"א בכתובות (ז:): שכתב: ...דמיון ישראל לגבי הקב"ה כאשר לבעלה וז"ש דהוא מקדש לו ג"כ עמו ישראל בדוגמא זו בקדושין שהיא נתינת התורה כמ"ש אל תקרי מורשה אלא מאורסה ובחופה הוא יחוד שכינתו במקדש עמנו וכמו שדרשו ביום חתונתו זה מתן תורה וביום שמחת לבו זה יום שנתחנך המשכן ודו"ק.

יוה"כ ויובל

ועוד מצינו שיום הזה הוא מיועד להיות בשנת היובל היום של העברת השופר שבזה כל העבדים יוצאים לחירות, ומהו הקשר בין זה וענין יום הכפורים.

חמשה עינייים

וגם צריך לבאר ענין הה' עינייים. הנה בפשוטו של מקרא, נזכר ביוה"כ רק הענין שהוא יום לכפרה, ולפי פשוטו מצות עיני ג"כ הוא חלק ממה שהוא יום כפרה. וי"ל שהוא מסייע להתשובה ועי' יהי' זוכה להכפרה, וכמ"ש הרדב"ז (מצודות דוד מצוה צה):

טעם לפי הפשט כי מחסדי השם על עמו קבע להם יום אדיר בשנה לכפר על החטאים עם התשובה, שלא תתמלא סאתם ויתחייבו כליה. ולפיכך אסר אותם במלאכה כדי שניתן אל לבינו כל היום לשוב בתשובה שלימה ולהתוודות על העונות. ומטעם זה אסר בו האכילה והשתיה וצוה בעינוי. כי התענית כמשפטו מבואר

גדול להכניע היצר. לפי שהמאכל והמשתה ושאר הנאות הגוף יעוררו החומר להמשך אחר התאוות, ותתבטל הנפש החכמה מלבקש אחר האמת שהיא עבודת האל. וכבר האריכו הראשונים ז"ל בזה וכיוצא בו.

או י"ל כמ"ש החינוך כי זהו הכנה לנו לקבל הכפרה של יום זה (מצוה שיג) :

משרשי המצוה שהיה מחסדי השם על כל בריותיו לקבוע להם יום אחד בשנה לכפר על החטאים עם התשובה, וכמו שכתבתי בארוכה בסדר אחרי מות מצות עשה א', ולכן נצטוינו להתענות בו, לפי שהמאכל והמשתה ויתר הנאות חוש המישוש יעוררו החומר למשך אחר התאוה והחטא, ויבטלו צורת הנפש החכמה מחפש אחר האמת שהוא עבודת הא-ל ומוסרו הטוב והמתוק לכל בני הדעת. ואין ראוי לעבד ביום בואו לדין לפני אדוניו לבוא בנפש חשוכה ומעורבבת מתוך המאכל והמשתה, במחשבות החומר אשר היא בתוכו, שאין דנין את האדם אלא לפי מעשיו שבאותו שעה, על כן טוב לו להגביר נפשו החכמה ולהכניע החומר לפניו באותו היום הנכבד, למען תהיה ראויה ונכונה לקבל כפרתה, ולא ימנענה מסך התאוות.

העומק של יוה"כ

אמנם, אף שנזכר בפסוק רק שהוא יום הכפרה, יש עוד עומק בענין יום הזה שלא נזכר מפורש בקרא, והוא ידוע לנו בקבלה מרבותינו ז"ל. והענין שלא נזכר דבר זה מפורש בהתורה הוא כמ"ש רבינו בחיי (פ' אמור כג, כד) :

גם בכאן באחד לחדש שהוא תחלת חשבון העשרה הנשלם ביום הכפורים יש בו מן הסוד וההעלמה שראוי הכתוב לסתום ולחתום כדרך שאר עניני התורה הסתומים, וסתמתן כפי רוב העלמתן. וזהו הענין שאין זכרון עולם הנשמות מפורש בתורה אלא ברמזים, וסתמתו לרוב העלמתו, כי התורה להמון ישראל נתנה, לא ליחידים שבהם בלבד, וענין העולם ההוא אין כל היחידים משיגין אותו איך הוא, אף כי המון העם, כי כשם שאין הדג המתגדל במים יודע ומשיג יסוד האש לפי שהוא הפכו, כן העולם ההוא השכלי בהפך מן העולם הזה הגשמי, ואין בעל החומר יכול להשיגו בעוד שהוא בחומר, ועל כן הוצרכה התורה לבאר היעודים הגופניים המושגים להמון לחוש העין, ומתוך אותן יעודים שהם הכנות מה שיצטרך האדם, יבא האדם אל התכלית ההוא שהוא עיקר הכוונה.

ולבאר דבריו קצת יותר, הנה כלל ישראל הם קומה שלימה, וצריך שיהי' קשר להקב"ה והתורה לכל אחד ואחד. והקשר הזה אינו רק קשר בידיעת המושגים, אלא שמוחש להם הענין לגופם ממש. וכיון שאין שייך להמון עם להיות משיגים ענינים רוחניים באופן שיהי' מושג להם בחוש, א"כ לא יהיו שייכים להיות דבוקים לאלו הענינים. ולכן הוצרכה להיות כל חלק מהתורה שייכת להם באופן מוחש, כדי שיהי' דביקות לכל אחד ואחד לכל חלק וחלק שיש בתורה ובמצות. ורק עי"ז יהי' שלימות בדביקות כל כלל ישראל להקב"ה ואורייתא.

וכ"ש אנן שאין לנו שום מושגים מוחשים בענינים אלו, וגם בידיעה בעלמא אין לנו שייכות להבין הענין על בוריה, אבל נבאר הענין קצת כדי שעכ"פ נראה העומק של תורתנו הקדושה בעניני מצוות אלו. ובזה יהי' לנו הבנה קצת במה שהערנו לעיל.

יוה"כ מדרגת עוה"ב

הנה מבואר בחז"ל בכמה מקומות וכן בהספרים שענין מדרגת יוה"כ היא מדרגה של אימא עילאה, בינה. והיא מדרגת עוה"ב. ולענינינו אין לנו עכשיו עסק בנסתרות אלו, אבל להבין הענין בדרך כללי, הנה בהנהגת עוה"ז הוא עולם של בחירה ושכר ועונש, והכל נידון לפי מעשיו. אמנם בהנהגת עוה"ב היא מדרגה שאין עוד עבודה, אין שם בחירה ושכר ועונש, אלא הוא זמן קבלת השכר שהצדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה. והיא הנהגה להשפיע חסד גדול על בריותיו מרצונו להטיב להם. ואע"פ שאנחנו צריכים להקדים העבודה קודם השכר, לסלק הנהמה דכיסופא, אבל גם בזה העולם יש איזה שייכות להנהגה זו בזמנים מיוחדים אשר הקב"ה משפיע לנו מעין הארה זו של חסד גדול שהיא למעלה מעניני שכר ועבודה, ואינה מוגבלת להגבולים של זה העולם. וזהו ההארה שיש ביוה"כ, שביום הזה יש קשר לאותה הנהגה.

וכמ"ש הגרי"א חבר (שיח יצחק דרוש תוכחת מוסר עמ' נה) :

יום הכפורים, אז נפתחים שערי רחמים גדולים, ושפע גדול מתפשט על נשמותיהם של ישראל, מעין אותו האור שיתחדש לעת"ל בעוה"ב באלף השביעי, שאז זמן סליחת עוונות לגמרי לכלל ישראל מיום תחילת הבריאה עד סופה כמ"ש (ירמיה נ, כ) "בימים ההם וכו' יבוקש עוון ישראל", וכתוב (יחזקאל לו, כה) "וזרקתי עליכם מים טהורים וכו'". ומעין זה מתנוצץ בכל שנה ושנה, שכל מה שהיה בכל ימות השנה הם עולים ונכללים ביום הכפורים שהוא תכלית השנה ונתקנים בו, כמו שכל מעשה שית אלפי שנים דהוה עלמא, הכל עולה ונכלל באלף השביעי להיות נתקן כל מה שנתקלקל בו כידוע ליודעי חן.

ענין הכפרה ביוה"כ

ובאמת ענין זה נרמז בפסוק במה שהוא יום לכפרה. שמה שיש יכולת לתשובה וכפרה לסלק החטא, הוא רק יתכן אם יבא ממקום שהוא גבוה מזה העולם. וכמ"ש הגרי"א חבר בביאור הגמ' ביומא (שיח יצחק דרוש לשבת תשובה עמ' קנה) :

ועי"ז הטעם אמרו ביומא (פו.) בד' חילוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש "עבר אדם על עשה ושב לא זו משם עד שמוחלין לו. עבר על לא תעשה תשובה תולה ויוה"כ מכפר", והוא מבואר כי באמת במה שעבר על מצות עשה בשב ולא תעשה, לא הוריד נשמתו ולא נשתעבד לכוחות הטומאה כי אין להם אחיזה רק בחטא 'לא תעשה' בפועל שהוא מטמא נפשו, רק ע"י עברו על מצות עשה אינו מעלה את נשמתו למעלה ונמצאת חסרה ובעלת מום ומחסיר השפע וברכה הראוי לירד בכל העולמות אם היה מקיים העשה כראוי, ולכן די בתשובה לבד שבזה שב אל מקורו וחזר הכל למקום הראוי, משא"כ אם עבר על 'לא תעשה' והגביר כח הטומאה על נפשו ונמצא משועבד ועבד אל האדם בליעל, ולכן אין די בזה במה שישוב בתשובה אלא צריך להוריד אור ממקום החירות יובל העליון המוציא עבדים לחירות להוציא ממסגר נפשו.

ובזה מבאר ג"כ הקשר שיש בין נתינת לוחות שניות ויוה"כ (שיח יצחק דרוש תוכחת מוסר עמ' נז) :
הטעם שניתנו הלוחות האחרונות ביום הכפורים, מכיון שע"י חטא העגל אבדו כל המעלות שזכו במתן תורה וגרמו תגבורת גדול לסט"א, והוצרך משה רבינו ע"ה להתפלל, וע"י תפילתו הוריד אור גדול ממקום שאין שליטה לשטן שם, והוא האור המתגלה ג"כ בכל יום הכפורים, שלכן אז הוא זמן סליחת העוונות וזמן קבלת התשובה, ולכן אין שליטה לשטן ביוה"כ, ולכן ביובל ביוה"כ תעבירו שופר, ועבדים יוצאים לחרות, שאז חירות בכולהו עלמין, והיה זמן מתן תורה ג"כ ביוה"כ, כמ"ש בסוף תענית (כו:) לא היו ימים טובים לישראל כיום הכפורים שנאמר צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו ביום חתונתו זה מתן תורה, שהוא גורם תשובה לישראל כמ"ש.

ביוה"כ עולים למדרגת עוה"ב

וכתב הגר"א ז"ל (ספד"צ יז) :

ואח"כ באלף השביעי יחזרו כלם לאמם, ואתבטלת ארעא שתשוב לאמה, ועמ"ש בס"ד בסופו קרן ביובלא אתעטר עשיראה באימא כו', וכלא תייבין לאתרייהו כו' ע"ש. וזהו סוד השבת, אלא ששבת אינה חוזרת לשרשה אל בינה, אלא בינה מאיר לה שלא ע"י ו"ק ששת ימי המעשה, והיא שוה לגביה, לכן זמן הזווג בו. אבל העה"ב דוגמת יה"כ ששבה אל אמה, ואז צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהן (ברכות י"ז א'), עטרת בעלה, ואז אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פ"ו כו', כמו ביה"כ דרגא דבינה כמ"ש בתיקונים, שאז היא בסוד תגא עטרה בראש, וכל המשתמש בתגא חלף, שאין שימוש כשמלכות בראש בעלה, ואין נשמות חדשות, לכן אין בו אכילה כו'.

והיוצא מדבריו, ששבת ויוה"כ שניהם שייכים להנהגת עוה"ב, אבל יש חילוק ביניהם. ששבת הוא רק מעין עוה"ב, שיש השפעה מעוה"ב לעולם שלנו. אבל ביוה"כ מדרגת העולם עולה להיות במדרגת עוה"ב. ולכן כמו שבעוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פ"ו וכו', כמו כן זה הענין של החמשה עינויים ביוה"כ, שכיון שעלינו למדרגה זו של

עוה"ב, איננו שייכים עוד לעניני אכילה ושתייה וכו', אלא רק להיות נהנים מזיו השכינה. והענין הוא שכל ענין אכילה שלנו בתיקונו הוא ענין העבודה לברר בירורים בהבריאה. וביוה"כ שהיא מדרגת עוה"ב אין צריך לעבודה זו.

ועוד יש ענין בזה, שכתוב "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם". ומבואר בהספרים בכוונת הפסוק שיש שני ענינים בלחם שע"י ניזון הגוף. שיש לחם הגשמי שהוא מזון לחיצוניות הגוף, וגם יש פי ה' בלחם שהוא מזון לפנימיות. ובמדרגה זו, אין צריך מזון לגוף, אלא היא במדרגה שכל המזון שלנו הוא ע"י המוצא פי ה'. וזה נרמז במה שתרגום של תענית הוא צומ"א, שהוא אותיות מוצ"א. כי ע"י התענית ניזון רק ממוצא פי ה' שהוא אכילה פנימיות ורוחניות.

ועפ"ז יש להבין הקשר שיש בין שבת ויוה"כ, והחילוק שמצינו ביניהם. ועוד מובן בזה הטעם ששבת עונשו בידי אדם ויוה"כ עונשו בידי שמים, וכמו שפי' הרדב"ז (שם) שענין יוה"כ באמת אינו שייך לזה העולם, ולכן מי שאינו שומר אותו לא נמסרה מיתתו להב"ד של מטה, אלא השמים יתבעו עלבון יוה"כ.

ובזה יש להבין את דברי הרמב"ן, כי יוה"כ הוא יום רחמים בדין, שעצם היום הוא מציאות של רחמים, שאינו לפי האי עלמא אלא לפי עלמא דאתי, ובמדרגה זו יש דין שנחתם ביוה"כ. משא"כ ר"ה הוא יום דין ברחמים, שהוא המשפט לעוה"ז כפי מדרגתה, רק שהקב"ה מרחם בדין.

יוה"כ מול בנין ביהמ"ק

והערנו לעיל מהמשנה בתענית דמשמע שענין בנין ביהמ"ק גדולה ממדרגה זו של יוה"כ. ובאמת כן מצינו בדברי הגר"א ז"ל שאף שיש מעלה לענין הנהנים מזיו השכינה שיש ביוה"כ, יש עוד מעלה יותר מזה בבנין ביהמ"ק (הדרת קודש עמ' קיג):

שמעתי משם הרב הגאון על משארז"ל במס' סופרים, אכילתו של אברהם אבינו ע"ה היה נגד שבעים וארבע אנשים והוא כמש"ה ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל כו' ויחזו אל אלקים ויאכלו וישתו, ופירשו חז"ל שנהנו מזיו השכינה. והנה הם היו ע"ד אנשים והנאתו הי' נגד ע"ד אנשים הנ"ל. ואמר כי כמה אכילות זו למעלה מזו. אכלית מע"ש שצריך קדושת מקום בירושלים, אכילת תרומה לכהנים, אכילת שלמה המע"ה בחינוכו את הבית שאכלו אף ביה"כ שהיתה אכילתם במעלה יותר מיה"כ ואכילת ע"ד אנשים הנ"ל היתה למעלה מהם, ואכילת א"א ע"ה היתה נגד ע"ד אנשים הנ"ל.

ולבאר הענין, נביא את מש"כ הבאר משה (מלכים-א ח, סה) בביאור דבר זה :

דהנה בעת חנוכת בית המקדש היתה אז סיהרא בשלמותא, והיו אז כל ישראל בבחינת עוה"ב, הרגישו כולם ע"י ההשראה האלקית והשמחה הגדולה שהתעלר לבחינת עוה"ב, ולכן התנהגו כמו לעתיד לבא, "שעתידין לאתענגא ביה ולשנויי ליה מעינוי לעונג" (עיין תיקוני זוהר תיקון כא. נו, ב) ... וכן ביאר המהר"ל בפירושי אגדות (שבת ל, א) : שהיו דבקים עוד במדרגה עליונה האלקית הנבדלת יותר מן יום הכפורים שהוא יום קדוש אלקי, וכאשר גמרו בית המקדש היו דבקים עוד יותר במדרגה האלקית, ודבר זה מצד שהיו בונים קדש הקדשים, ודבר זה יותר במעלה מן יום הכפורים שנקרא לקדוש ה' מכובד (ישעיה נח, יג) זה יום הכפורים (שבת קיט, א) ...

ובו בזמן היה הייחוד השלם בחיבור עליונים ותחתונים, כמו שאמרו (זוה"ק ח"א רמז, א) עלמא עלאה דאיהו עלמא דדכורא ועלמא עלאה אקרי ז' שנין וכו' ואלין אקרון עלמא דדכורא, כגוונא דא לתתא אית ז' שנין רזא דעלמא תתאה, ורזא דא דכתיב ז' ימים וז' ימים י"ד יום, דכיון דאמר שבעת ימים ושבעת ימים לא ידענא דארביסר אינון, אלא לאחזאה עלמא עלאה ועלמא תתאה ואינון שבעת ימים ושבעת ימים אלין דכורין ואלין נוקבין. עוד שם (רד, ב) שבעה דרגין לעילא עלאין על כלא רזא דשלימו דמהימנותא ורזא דשבעה דרגין דלתתא מנייהו דאינון חבורא חד וקשורא חד אלין באלין למהוי כלהו חד, ובגין כך כתיב שבעת ימים ושבעת ימים י"ד יום וכלא חד וקשורא חד.

ושגבה מעלת קדושת שבעת הימים אלו יותר מזמן מתן תורה, כדאיתא בזוה"ק (ח"ג צז, ב ברע"מ) על הכתוב (דברים טז, י) ועשית חג שבועות לה' אלקיך, שבועות על דעאלו ישראל לרזא דחמשין יומין דדינין שבעה שבועות ובקרבנא דעמר אתבטל יצר הרע וכו', וכתיב ז' שבועות תספור לך, אמאי כתיב שבועות בלחודוי, אלא הכי אצטריך שבועות סתם לאכללא עילא ותתא, דהא בכל אתר דאלין מתערי אלין אוף הכי מתערי עמהון, עד לא הוה שלמה לא הוה אתגליין, כיון דאתא שלמה עבד מינייהו פרט, דכתיב שבעת ימים ושבעת ימים דא איהו פרט, בר שלמה, בגין דאינון שבעת ימים דלתתא לא נהירו בשלימו עד דאתא שלמה, וכדין קיימא סיהרא באשלמותא באינון שבעת ימים, והכא חד שבועות סתם בגין דאתכללו תתאי בעלאי ולא אנהירו כיומא דשלמה.

ונמצא שאף שביזה"כ אנחנו עולים למדרגת עוה"ב, והרי אנו כמלאכים שאין בהם אכילה ושתי' וכו', אבל העולם עצמה לא עלתה, ולכן אכילת דברים מזה העולם יהי' סתירה למדרגה זו.

אמנם, בזמן בנין ביהמ"ק ע"י שלמה המלך, אף כל העולם כולו נתעלה, וגם העונג שיתענגו מזה העולם היה ממש בבחי' העונג שיהי' לעתיד לבא, כי אז היה חיבור גמור בין עולם הזה למדרגה זו של עוה"ב. ולכן היה מותר להם לאכול ביוה"כ, כי אכילה כזו לא אסרה התורה, כי היא אכילה שהיא למעלה ממדרגת יוה"כ, שגם העולם עצמו נתעלה לבחי' עוה"ב והאכילה היא בבחי' אכילה בעוה"ב.